

en de Mis voor deze eerste bisschop in Utrecht. Oude en nieuwe composities staan hierbij centraal (Fred Schneyderberg, 'De 'Duitse' handschriften voor de Mis en het Officie van Willibrord', 85-94; *idem*, 'Uit het Utrechts rijmofficie voor St. Willibrord op tekst van Alcuinus', 99-108; Henk Rijkers, 'Misgezangen voor het hoogfeest van St. Willibrord', 109-116; en *idem*, 'Adrian Williams', 95-98). De jonge Engelse componist Adrian Williams liet zich door deze gezangen inspireren tot een 'Missa Archiepiscopi' ter ere van Willibrord, die op 26 november 1995 in Utrecht haar première beleefde.

Het aardige van deze publicatie, ingeleid door Peter Raedts ('Willibrord', 15-19), is dat zij ruime aandacht besteedt aan de Iers-Keltische achtergrond van Willibrord en zijn gezellen. Daarnaast gaan de auteurs in op de diversiteit binnen het vroegmiddeleeuwse christendom. De Gallische, Spaanse, Ierse en Britse 'kerkprovincies' blijken zeer verschillend van structuur en karakter te zijn geweest en onderhielden slechts een nominale band met Rome. Die stad genoot weliswaar een groot prestige, maar fungeerde beslist niet als kerkelijk machtscentrum. Door de islamitische veroveringen in de zevende eeuw leek de toekomst van het christendom weinig florissant, maar het Ierse ideaal van de *peregrinatio* (= huis en haard opgeven terwille van het zieleheil) verleende de kerk een nieuw elan. Dit ideaal had een grote invloed op de Angelsaksische monniken en maakte de kerstening van Noordwest-Europa mogelijk. Van een uniform misritueel was in de zevende eeuw nog lang geen sprake; zo volgde Willibrord niet de Romeinse maar de Gallicaanse liturgie, die een volks, uitbundig karakter had en nog sterk Griekse elementen bevatte.

Een kaartje van Willibrords missiegebied ontbreekt helaas in dit overigens mooi uitgevoerde boekje. De muziek-historische bijdragen verliezen door hun specialistische karakter aan toegankelijkheid. Het grote aantal Latijnse citaten in sommige bijdragen kan voor de niet-gymnasiasten onder de lezers bezwaren opleveren. Ondanks deze minpuntjes verdient de redactie lof voor deze publicatie over het begin van de Nederlandse kerkprovincie.

Hubert Arts

J. Janssens, C. Matheussen, *Renaissance in meervoud. Als dwergen op de schouders van reuzen? (8ste-16de eeuw)* (Historische reeks XIX; Leuven: Davidsfonds, 1995, 255 blz., Bf895,-, ISBN 90 6152 887 9).

Dit boek beoogt 'een brede synthese' te zijn van het meervoudige verschijnsel van '(R)(r)enaissance'. Het lezerspubliek dat de redacteurs voor ogen hebben is dat van 'het Middelbaar Onderwijs', vooral diegenen die de tentoonstelling 'Als dwergen op schouders van reuzen' aan de KU Brussel (24 februari-29 april, 1995) hebben bezocht (zie Ten Geleide, 7). Het boek bevat de volgende hoofdstukken: 'Als dwergen op schouders van reuzen? Een stellingname' (J. Janssens), 'Breuklijnen in het verleden?' (F. Vanhemelryck), 'De Karolingsche Renaissance: de fenix uit de as van de laat-Romeinse christelijk cultuur' (G. Berings), 'De hernieuwingsdrang van de Ottonen. Een Renaissance in de 10de en de 11de eeuw' (A. Sterckx), 'Antieke idealen in een middeleeuws kleed. Een Renaissance van 1050 tot 1250' (J. Janssens), 'Beschouwingen rond de eigenheid van het 16de-eeuwse humanisme in de Nederlanden in vergelijking met de Renaissance van de 12de eeuw' (C. Matheussen). Aan het einde van elk hoofdstuk zijn korte illustratieve stukjes opgenomen, zo bij G. Berings' bijdrage een stuk over 'Karel de Grote in het middeleeuwse bewustzijn'. Aldus worden bladzijden gewijd aan de Graal, de kruistochten en zo meer.

Wie deze inhoudsopgave goed bekijkt ziet vrijwel meteen dat het boek niet zozeer een syn-

these is als een soort potpourrie die minder doordacht is dan de heksenbrouw van *Macbeth*. Meestal is bijvoorbeeld van de korte stukjes geheel onduidelijk wat het verband zou kunnen zijn met het begrip 'Renaissance', zelfs als dat begrip zo opgerekt wordt als de auteurs dat doen. Hoe men het ook wendt of keert: de ruggengraat van de Renaissance blijft toch altijd de beschaving van Noord-Italië in de veertiende en vijftiende eeuw. Een boek over de verschillende vormen van 'renaissance' waarin een hoofdstuk over Italië ontbreekt of waarin op zijn minst niet systematisch en doordacht wordt gerefereerd aan aspecten van de Italiaanse renaissance is gedoemd als serieuze studie te mislukken en als inleiding beginnende lezers op dwaalsporen te zetten en hun interesse te frustreren.

Het boek bedoelt niet materiaal aan te dragen voor discussies met vakgenoten, zo schrijven de redacteuren. Maar dat kan toch geen reden zijn om de verworvenheden van hedendaags onderzoek niet te gebruiken ofte noemen. Drie voorbeelden van een hele waslijst ter illustratie: 1 Het onderdeel dat opsommend de kruistochten bespreekt — de relatie met de renaissance wordt daarin ook niet helder — lijdt eronder dat geen gebruik is gemaakt van vernieuwende studies van werkelijk grote experts zoals Riley-Smith en Housley. Verder lijkt de literatuurlijst die wordt toegevoegd zeer lukraak te zijn samengesteld. 2 In het laatste hoofdstuk, dat specifiek over de Nederlanden gaat, wordt een zestal bladzijden volgeschreven over humanisme en geneeskunde. Men zou in de literatuurlijst onder andere een verwijzing verwachten naar het mooie proefschrift van mevrouw Santing, *Geneeskunde en humanisme* (1992) en minstens verwijzing naar geneeskundige geleerden zoals Ulsenius. Niets daarvan. 3 Voorts wordt in dat zelfde hoofdstuk geen enkele verbinding gelegd met het onderzoek van het laatste kwarteeuw op het gebied van de Modeme Devotie, het Bijbels humanisme en het Noordelijk humanisme dat alles zo belangrijk is om de renaissance in onze landen te begrijpen en in kaart te brengen.

Wie literatuurlijst en aantekeningen bekijkt zal moeten constateren dat hierin rijp en groen, algemeen en specifiek, geleerd en populair willekeurig door elkaar staan. Het is alles zeer verwarrend en ergerlijk. Er moet sprake zijn van haastwerk dat een blamage is voor de fraaie vormgeving van het boek. De illustraties zijn mooi, goed gereproduceerd en soms verrassend. Zij veroorzaken wellicht dat mijn oordeel over dit boek milder uitvalt dan het zou behoren te zijn.

Arjo Vanderjagt

L. Augustus, J. T. J. Jamar, *Annales Rodenses. Kroniek van Kloosterrade. Tekst en vertaling* (Publikaties Rijksarchief Limburg III; Maastricht: Rijksarchief in Limburg, 1995, diskette + 230 blz., f35,-, ISBN 90 74407 03 X).

Na een instructieve, veelzijdige maar toch beknopte en zakelijke inleiding volgen de tekst en vertaling van de annalen van Rolduc, vergezeld van beknopte voetnoten die wat betreft de Latijnse tekst strekken ter aanduiding van de status van de betreffende passage ten opzichte van de facsimile-uitgave van Boeren en Panhuysen en aangaande de Nederlandse vertaling als verduidelijking van de inhoud. Het is plezierig dat men ondanks het bestaan van de diskette de tekst ook in druk heeft uitgegeven. In mijn ogen wint het gedrukte exemplaar het in bruikbaarheid verre omdat er niet alleen snuisterend in kan worden gebladerd maar ook met behulp van het register doelgericht iets kan worden opgezocht.

In de inleiding wordt het geheel gedateerd: het gedeelte tot in 1152 is geschreven door een goed opgeleide kanunnik die wellicht omstreeks 1130 was ingetreden in het in 1104 door de uit het Doornikse afkomstige Ailbert (Elbert) gestichte reguliere kanunnikenklooster Kloos-